

Crònica diatòpica de la Marina Alta

Víctor Manuel Castro i Monserrat

Molts habitants de la Marina Alta que tenim el valencià com a primera llengua, en emprar-la fora de la nostra frontera comarcal, a parer meu, sorprenem o, si més no, destaquem. Els comentaris rebuts per part de la resta del domini lingüístic ho corroboren. Recorde que uns companys catalans del dialecte oriental, en sentir-nos per primera volta, van afirmar que teníem un parlar molt bonic, encara que en dubtaven la procedència. Es van aventurar a dir que érem de Lleida o de les Terres de l'Ebre. En una altra ocasió, uns coneguts de dialecte baleàric van assegurar que érem valencians pel nostre parlar, tanmateix percebien que s'allunyava del valencià central. El més extraordinari, però, és que les impressions s'accentuen més dins del domini lingüístic valencià. La resta dels valencians remarquen la *tonaeta* que tenim: cantem molt. En fonètica, assenyalen, d'una banda, l'obertura exagerada de les *e* [ɛ] i *o* [ɔ] i, de l'altra, les contínues *a* que sonen. Fins i tot, ressalten les paraules poc usuals que utilitzem. Per això molts, curiosament, creuen que som del nord i, més concretament, catalans.

Efectivament, a la Marina Alta, comarca situada a l'extrem orient de les Comarques Centrals del País Valencià, parlem català. Català occidental. La distinció de les *a* i *e* àtones (per exemple: pom[a], mar[e]) ho confirmen. De la mateixa manera que es diferencien les *o* i *u* àtones (ex.: f[ɔ]rat, m[u]llar). També, parlem català occidental valencià. Així es demostra, fonèticament, amb la caiguda de la *-d-* intervocàlica dels sufixos *-ada* (ex.: cantà, trobà) i *-ador* (ex.: mocaor, llauraor). En la morfologia verbal, la desinència *-e* de la 1a persona del present d'indicatiu¹ (ex.: Jo cante, jo parle), així com les desinències *-ara*, *-era*, *-ira* de l'imperfet d'indicatiu (ex.: cantara, volguera, sentira). En morfosintaxi, el possessiu tònic femení presenta la vocal analògica *u* (ex.: meua, teua, seua). Els demostratius distingeixen tres graus (ex.: este, eixe, aquell; açò, això, allò). Es mantenen, també, les combinacions dels pronoms del català clàssic (ex.: *Li la* portaré; *li ho* diré; *els en* donaré una). Finalment, el lèxic general (ex.: eixir, xic/a, granera, rabosa). A

més a més, parlem català occidental valencià meridional. S'evidencia amb la tendència a l'harmonia vocàlica, fenomen fonètic en què la *-a* final àtona assimila el so de la síl·laba tònica anterior, en aquest cas la *o* oberta [ɔ] (ex.: cos[ɔ], port[ɔ]). Encara més, «dins del val. mer., cal també considerar com una varietat fortament diferenciada el valencià mallorquí, resultat d'una superposició dels parlars illencs al valencià del segle XVII, [...] encara hi queden almenys una vintena de pobles de la Marina i vora quinze més repartits entre la Safor i el Comat que han mantingut fins ara una modalitat dialectal que divergeix sensiblement de la de les comarques diàniques veïnes». (Segura; Beltran 2017:113)

Així, doncs, a continuació s'analitzaran amb més profunditat les particularitats lingüístiques que s'han conservat o desenvolupat en aquesta contrada a causa de l'aïllament geogràfic. D'entrada, es comentaran els arabismes. S'explicaran també els gal·licismes i els anglicismes. Tot seguit, els arcaïsmes juntament amb algunes paraules i expressions pròpies. I, per acabar, el tret més distintiu: els mallorquinismes.

A la Marina Alta, s'hi identifiquen molts arabismes. En efecte, «al País Valencià la presència dels musulmans es prolongà fins a la seva expulsió (1609-1610) [...] la major part de la població del regne fou fins al segle XV, *mudèjar* [...], és a dir, composta pels *moros* o *sarraïns* sotmesos als cristians, però fidels a l'islam, que conservaven la llengua i cultura aràbigues». (Ferrando; Nicolàs 2012:118) És evident, doncs, el superstrat de la llengua àrab. D'aquesta manera, se senten amb molta vitalitat mots com ara *aljub*, *assut*, *alficòs*, *marraixa*, *jàssena*², entre molts altres, o expressions com *debades* o *de gaidó*. Cal assenyalar, però, que tots aquests arabismes són coneguts o, fins i tot, usats en altres àrees del domini lingüístic.

També, sorprén l'existència d'alguns gal·licismes que es justifiquen per «la presència de valencians a l'Algèria colonial» que «va ser nombrosa des del primer

¹ Cal recordar que aquest tret evoluciona a *-o* en el valencià tortosí, nord de Castelló.

² De fet, existeix l'expressió d'amenaça «arrear una *jassinà*».

La Vall de Pop i l'orografia accidentada. Foto: Sergio Rosselló

moment». (Menages; Monjo 2007:220) No obstant això, «la llengua materna [el valencià] es mantenia en l'àmbit familiar, els pares i els avis solien parlar-la entre ells, però amb els fills naturalitzats ja parlaven francès», ja que «la llengua oficial de l'Algèria colonial era la llengua francesa». (Menages; Monjo 2007:199) És innegable, per tant, la influència del francès sobre el valencià dels emigrats al país esmentat. Així, doncs, moltes d'aquestes persones, en tornar a la seua terra natal, van deixar les següents recialles lèxiques: *sicacions*, *carrota*, *cuscussera* i *bretava*³. Al capdavant, es reconeixen més gal·licismes, ara bé pertanyen, sobretot, a un idiolecte. D'altra banda, «és interessant de destacar la presència d'anglicismes aplicats a diversos materials de construcció a la nostra comarca, entre els quals n'hi ha algun d'àmbit més general». (Beltran 2011:158) És el cas de *bric*, *pórlan* o *congrí*⁴. Com afirma Beltran en l'*Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Alta*, «no és del tot estranya la presència d'un anglicisme per aquestes contrades, i més tractant-se d'un material de construcció, [...] que segurament ha penetrat a la comarca pel port de Dénia».

A més a més, si es té en compte la condició isolada de la comarca a causa d'una orografia accidentada, s'entendrà el contrast que es dibuixa entre la conservació d'arcaïsmes al costat del desenvolupament de paraules i expressions pròpies, tot i la regressió en les generacions més joves. És el cas d'*adés*, *enjorn*, *ençà*, *barata*, *altri*, *aidar*...⁵ que conviuen amb mots propis com ara *casup*, *naia*, *riurau*, *juvea*⁶ *barxa*⁷, *merxo*⁸, *po*⁹, *maganxa*¹⁰... i expressions com per exemple «fer el ple de migdia» o «pegar un renyó»¹¹. Fins i tot, el quantificador *molt* amb valor interrogatiu sempre que la resposta és numeral. Per exemple, «molts anys tens?» o «molt val això?». De manera paral·lela es troben expressions locals que no podien passar desapercebudes per l'originalitat. És el cas de «fer foja» a Pego i «anar a galeretes» a Alcalalí¹².

Finalment, els mallorquinismes, el tret més distintiu. Després de l'expulsió dels moriscs el 1609, «hi hagué, almenys, una migració catalanòfoba important: la repoblació per mallorquins de les comarques de la Marina i el Comtat, amb unes repercussions

³ *Tisores de podar*, *safanòria*, *cassola per a cuinar cuscús* i *remolatxa*. Aquesta darrera paraula se sent bastant a Orba i, esporàdicament, a Laguar.

⁴ *Rajola*, *ciment* i *formigó*.

⁵ Cal assenyalar que tots aquests arcaïsmes són coneguts, fins i tot, usats en altres àrees del domini lingüístic. Pel que fa al darrer, només és exclusiu de les localitats de Castell de Castells, la Vall de Gallinera i la Vall d'Ebo i, probablement, és herència dels pobladors mallorquins del segle XVII.

⁶ Totes quatre són edificacions típiques de la Marina Alta.

⁷ Cabasset de llata.

⁸ Segons Vicent Beltran en l'*Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Alta*, el *merxo* és un «tall o esquinç a la pell i, per extensió, al cap. [...] En mallorquí i menorquí *merxa* (<fr. *marche*). S'ha parlat sovint de la presència d'acabaments en -o en el nostre lèxic referent a defectes i aspectes físics —*cego*, *coixo*, *manco*, *visco*, *turondo*— [...] Possiblement ens trobem davant d'una vocal en certa manera epentètica i de caràcter expressiu. És interessant de destacar que, no només *merxo*, sinó totes les denominacions que sentim a la comarca aplicades a aquest concepte acaben igual: *trinxo*, *xirlo*, *nyarco*».

⁹ Quitrà.

¹⁰ Trampa.

¹¹ Renyir.

¹² La primera significa «fer campana» i la segona «anar al collibè», és a dir, al muscle.

lingüístiques que, esllanguides i concentrades sobretot a Tàrbena (article salat, lèxic regional) encara perviuen actualment». (Ferrando; Nicolàs 2012:239). En el vessant fonètic, s'esmentaria el manteniment de la vocal tònica oberta e [ɛ] del verb *treure*. La pronúncia en a de la vocal e àtona inicial en les següents marques: l'article masculí ([a], [a]ls), la preposició *en* ([a]n), els pronoms *em*, *et*, *es* ([a]m, [a]t, [a]s) i els mots que comencen per *em-*, *en-* i *-es*¹³ ([a]mbolic, [a]ntendre, [a]scola). L'absència de la iod [j] davant de la fricativa palatal sorda [ç] com és el cas de *caxa*, *axò*, *bruxa*, *pex*. L'afèresi de les a inicials en moltes paraules com ara '*nar*, '*metla*, '*gulla*, '*puntar*, '*bocar*. La pèrdua de la -r final a la població de Pedreguer (Ex.: *carré*, *fé*).¹⁴ Des del punt de vista morfosintàctic, la forma *valga que*¹⁵ conviu juntament amb el castellanisme *menos mal*. Respecte a les expressions, es poden constatar les següents: «de pinte en ample» i «jugar a conillons». En darrer terme, s'evidencia un munt de paraules com *espitjar*, *esclata-sang*, *butza*, *tudar*, *grill*¹⁶, *embrincar-se*, el superlatiu *beníssim*, la desinència *-ínia* en el mot d'*albergínia*... En definitiva, el repertori de paraules i expressions d'influència mallorquina és molt ampli. Ací se n'ha oferit un tast. Amb tot, si algú vol aprofundir en el coneixement dels mallorquinismes en aquest subdialecte, recomanem l'excel·lent i complet estudi de Vicent Beltran i Calvo, *Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Alta: l'empremta mallorquina*.

A tall de conclusió, cal dir que la disminució considerable de l'ús social del català en tot el domini lingüístic, la progressiva dissolució del català a causa de les interferències lingüístiques per la superposició del castellà i la pressió d'un model estàndard i, consegüentment, la pèrdua de la genuïnitat de la llengua han afectat, també, al nostre parlar, especialment en les generacions més joves. No obstant això, convé valorar que, malgrat aquesta tendència cada volta més general i més freqüent, a la comarca de la Marina Alta es manté encara un català viu, ric i genuí que és menester preservar. ■

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M^a; MOLL, Francesc (1930-1962). *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma: Ed. Moll.
- FERRANDO, Antoni; NICOLÀS, Miquel (2014). *Història de la llengua catalana*. València: Editorial UOC.
- VENY, Joan (2002). *Els parlars catalans: síntesi de dialectologia*. Mallorca: Editorial Moll.
- SEGURA, Carles; BELTRAN, Vicent (2017). *Els parlars valencians*. València: Universitat de València.
- BELTRAN, Vicent (2011). *Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Alta: l'empremta mallorquina*. MACMA-IECMA.
- MAS, Antoni; MAS Josep; NOGUERA Jaume (2009). *La senda de l'èxode: Els moriscs de la Marina Alta i la seua empremta després de 1609*. Ed. MACMA.
- MENAGES, Àngela-Rosa; MONJO Joan-Lluís (2007). *Els valencians d'Algèria (1830-1962)*. Edicions del Bullent.
- MAS, Antoni; MONJO, Joan-Lluís; MAS, Josep (2009). *Les arrels margalidanes del poble de Xaló*. Mallorca: Ajuntament de Santa Margalida. Col. «Tintinnabula».

¹³ Tret compartit amb la resta del valencià.

¹⁴ És tan evident aquesta característica a la localitat de Pedreguer que, en la cultura popular, es diu la següent frase feta: «A Pedregué, tot ho saben fé. Saben ballà, saben cantà i treure el gos a passejà. I si no ho saben fé, ho donen a fé.»

¹⁵ Sembla que aquesta forma es desconeix hui dia a les Illes Balears. No obstant això, en la novel·la de *Bearn o la sala de les nines* de Llorenç Villalonga, hi apareix: «Es temps és de neu —deia el senyor— valga sa xemeneia.» Un exemple més: «l valga, encara, que tens sa cintura airosa.» Més encara: «Valga que en Tomeu no tenia intel·ligència per adonar-se'n.»

¹⁶ Galló.